

ВЕК СРПСКЕ ГОЛГОТЕ (1915–2015)

I–III

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
УНИВЕРЗИТЕТА У ПРИШТИНИ

ВЕК СРПСКЕ ГОЛГОТЕ (1915–2015)

I–III

Књига III Друштвене науке

Косовска Митровица
2016.

ВЕК СРПСКЕ ГОЛГОТЕ (1915–2015) I–III
(тематски зборник међународног значаја)
СТОЛЕТИЕ СЕРБСКОЙ ГОЛГОФЫ (1915-2015) I-III
(тематический сборник международного значения)
A CENTURY OF SERBIAN GOLGOTHA (1915-2015) I-III
(thematic collection of papers of international significance)

Издавач

Филозофски факултет Универзитета у Приштини,
Косовска Митровица

За издавача

Проф. др Бранко Јовановић, декан

Главни и одговорни уредник издавачке делатности

Проф. др Бранко Јовановић

Главни уредник међународног тематског зборника

ВЕК СРПСКЕ ГОЛГОТЕ (1915–2015) I–III

Проф. др Урош Шуваковић

Уредео и приредио књигу III Друштвене науке

Проф. др Урош Шуваковић

Рецензенти

Проф. др Маргарита Вениаминовна Силантјева, МГИМО(У), Москва, Россия

Проф. др Александар Јокић, Portland State University,

College of Liberal Arts & Sciences, USA

Prof. dr Jaffar Sahib, Al Zawiya University, Libya

Проф. др Биљана Милошевић-Шошо, Универзитет у Источном Сарајеву,

Филозофски факултет Пале

Лектура

Оливера Шолаја (српски језик)

Сузана Стојковић (руски језик)

Коректура

Татјана Чомић (српски језик)

Сузана Стојковић (руски језик)

Асист. Никола Данчетовић (енглески језик)

Техничка припрема и штампа

„Маk-di” d.o.o., Краљево

Тираж 300 примерака

ISBN 978-86-6349-067-3

ISBN 978-86-6349-068-0 (за издавачку целину)

Наставно-научно веће Филозофској факултету Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици својом Одлуком бр. 2553 од 20. септембра 2016. године прихватило је позитивне рецензије овој темајској зборника међународног значаја.

Овај зборник је резултат рада на научноистраживачком пројекту ИИИ 47023 „Косово и Метохија између националне идентитета и евроинтеграција” који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

САДРЖАЈ

<i>ПРЕДГОВОР</i> УРЕДНИКА КЊИГЕ III	XI
Петар М. Анђелковић СЛОБОДА – СРПСКО СТАНОВИШТЕ И ГОЛГОТА	1
Стефан И. Анчев КОСОВО ДАНАС – НАЦИОНАЛНА БОЛ, НАМЕТНУТ ИЗБОР, УПОРИШТЕ АГРЕСОРА ИЛИ ПОВОД ЗА ДЕСТАБИЛИЗАЦИЈУ	19
Нина М. Атлагић ДОПРИНОС ФРАНЦУСКЕ ШКОЛОВАЊУ СРПСКИХ ЂАКА И СТУДЕНАТА У ВЕЛИКОМ РАТУ (1914–1918) КАО ПОСЛЕДИЦА ДУГОТРАЈНОГ ФРАНЦУСКО–СРПСКОГ ПРИЈАТЕЉСТВА	29
Баранов Андрей Владимирович КРИЗИС НАЦИОНАЛНЫХ ГОСУДАРСТВ И ГЕОПОЛИТИЧЕСКИЕ ТРАНСФОРМАЦИИ СЛАВЯНСКОГО МИРА (НА ПРИМЕРЕ СЕРБИИ И УКРАИНЫ)	43
Борис Р. Братина, Вишња Д. Кнежевић СРПСКА ГОЛГОТА И РАСПАД „ДОБА СЛИКЕ СВЕТА”	63
Ева Бујвид Курек ПАРАДИГМА ЕТНИЧКЕ КОЕГЗИСТЕНЦИЈЕ СРБА И АЛБАНАЦА НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ НА ПОЧЕТКУ XXI ВЕКА	73
Марта М. Вукотић Лазар КРАЉЕВИНА СРБИЈА НА СВЕТСКОЈ ИЗЛОЖБИ У ИТАЛИЈИ 1911. ГОДИНЕ	97
Јелена Јурјевна Гускова СРБИЈА ПОД САНКЦИЈАМА. КАКО ЈЕ ТО БИЛО	133
Дејан Р. Дашић, Милијанка Ц. Ратковић, Александар Дамњановић МЕДИЈСКЕ МАНИПУЛАЦИЈЕ У ФУНКЦИЈИ НОВОГ СВЕТСКОГ ПОРЕТКА	151

Ирина Ј. Деретић

ТРАГИЧКИ ХЕРОИЗАМ ГАВРИЛА ПРИНЦИПА169

Катина З. Димитрова

ПРАВОСЛАВЉЕ И НАЦИОНАЛНИ ИДЕНТИТЕТ СРБА НА ПРИМЕРУ
БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ И КОСОВА179

Душан Ј. Достанић

МЕХАНИЗАМ ИЛИ ОРГАНИЗАМ – ДРЖАВА И СРПСКА ГОЛГОТА189

Бојан Д. Ђокић

БОМБАШКИ НАПАДИ У ЛИПЉАНУ И ДРУГИ ВИДОВИ ТЕРОРА
НАД СРПСКИМ И ОСТАЛИМ МАЊИНСКИМ СТАНОВНИШТВОМ205

Радомир Д. Ђорђевић

КОНТИНУИТЕТ СРПСКЕ ТРАДИЦИЈЕ У ОКВИРУ САВРЕМЕНОГ ДОБА233

Биљана Н. Јаредић, Јелена Љ. Минић

НЕДЕФИНИСАНИ ГУБИТАК У ВЕКУ ЗА НАМА245

Александра М. Колаковић, Драган В. Траиловић

СРПСКА ГОЛГОТА: ИСТОРИЈА И КУЛТУРА СЕЋАЊА263

Зоран М. Лакић

ШКОЛСТВО У ЦРНОЈ ГОРИ У ВРИЈЕМЕ АУСТРОУГАРСКЕ ОКУПАЦИЈЕ
1916–1918. ГОДИНЕ283

Михајло П. Манић

МЕДИЈИ, ИНТЕРКУЛТУРНО КОМУНИЦИРАЊЕ И МОГУЋИ
ИНТЕРКУЛТУРНИ КОНФЛИКТИ У АНАЛИЗИ САДРЖАЈА
ШТАМПАНИХ МЕДИЈА О КОСОВУ И МЕТОХИЈИ291

Оливера С. Марковић Савић

ПРЕГЛЕД СОЦИЈАЛНЕ ИСТОРИЈЕ ИСЛУЖЕНИХ РАТНИКА У СРБИЈИ307

Љубиша Митровић, Алекса Поповић

ПУТЕВИ ГОЛГОТЕ И ЕПОПЕЈЕ СРПСКОГ НАРОДА (1915–2015)331

Радица Недељковић

„ЗА КРСТ ЧАСНИ” – СРПСКА ЕНТЕЛЕХИЈА
И ДУХОВНА СНАГА ГОЛГОТЕ341

Биљана М. Павловић, Драгана Ј. Цицовић Сарајлић СРПСКА УМЕТНИЧКА МУЗИКА ТОКОМ ВЕЛИКОГ РАТА И ЊЕНА ЗАСТУПЉЕНОСТ У САВРЕМЕНОЈ НАСТАВИ МУЗИЧКЕ КУЛТУРЕ И ИСТОРИЈЕ	359
Јасна Љ. Парлић Божовић СТВАРАЛАЧКА ДЕЛАТНОСТ СРЕТЕНА АЦИЋА У ВРЕМЕ И НАКОН ТРАГЕДИЈА КРОЗ КОЈЕ ЈЕ ПРОЛАЗИО	377
Александар М. Петровић СТРАДАЊЕ СРПСТВА 1915–2015. ГОДИНЕ, ТЕ ИЗЛАЗ ИЗ ПРИВРЕДНЕ КРИЗЕ У ПОДИЗАЊУ ПОЉОПРИВРЕДЕ	395
Бранкица В. Поповић КРИЗА МОРАЛА У ВИТАЛНИМ ИНСТИТУЦИЈАМА НАШЕГ ДРУШТВА	411
Биљана Т. Продовић Милојковић, Бојан Т. Продовић ДОПРИНОС ФИЛМА <i>ГДЕ ЦВЕТА ЛИМУН ЖУТ</i> КУЛТУРИ СЕЋАЊА НА ПРВИ СВЕТСКИ РАТ	429
Милорад В. Тодоровић СРПСКА ГОЛГОТА И ХЕРОЈСТВО У ВЕЛИКОМ РАТУ КАО ОЧИНСКА ДИМЕНЗИЈА У ПЕРСПЕКТИВИ ДУБИНСКЕ ПСИХОЛОГИЈЕ	473
Christian V. Costamagna SECURITY IN SERBIA BY THE END OF 1986. FROM KOSOVO CRISIS TO THE THIRD WORLD WAR	489
Миланко Д. Чабаркапа ЕМОЦИЈЕ КАО ПСИХОЛОШКА ПОДЛОГА ЗА ПРОИЗВОДЊУ РАТА: ПРИМЕР ОРУЖАНИХ СУКОБА У БИВШОЈ СФРЈ	511
Урош В. Шуваковић АКАДЕМИК КОСТА ТОДОРОВИЋ – СРПСКИ ВОЈНИ ЛЕКАР У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ И ЊЕГОВО РАЗУМЕВАЊЕ УТИЦАЈА ДРУШТВЕНИХ ФАКТОРА НА БОЛЕСТ И ЗДРАВЉЕ ЉУДИ (СОЦИОЛОШКО-МЕДИЦИНСКИ ДОПРИНОС)	527
Милојица М. Шутовић ДИМИТРИЈЕ ТУЦОВИЋ: СОЦИЈАЛДЕМОКРАТИЈА, РАТ И АЛБАНСКО ПИТАЊЕ	541

CONTENTS / СОДЕРЖАНИЕ

PREFEACE TO VOL. III BY EDITOR XII

Petar M. Anđelković

FREEDOM - SERBIAN VIEWS AND GOLGOTHA 1

Stefan Ančev

KOSOVO TODAY - NATIONAL PAIN, IMPOSED CHOICE,
BEACHHEAD FOR AGGRESSORS OR REASON FOR DESTABILIZATION 19

Nina Atlagić

THE CONTRIBUTION OF FRANCE IN SCHOOLING OF SERBIAN PUPILS
AND STUDENTS IN THE GREAT WAR (1914-1918) AS THE RESULT
OF LONG FRANCH-SERBIAN FRIENDSHIP 29

Баранов Андрей Владимирович

КРИЗИС НАЦИОНАЛЬНЫХ ГОСУДАРСТВ И ГЕОПОЛИТИЧЕСКИЕ
ТРАНСФОРМАЦИИ СЛАВЯНСКОГО МИРА (НА ПРИМЕРЕ СЕРБИИ
И УКРАИНЫ) 43

Boris R. Bratina, Višnja D. Knežević

SERBIAN GOLGOTHA AND THE DISSOLUTION OF “THE AGE OF WORLD
PICTURE” 63

Ewa Bujwid - Kurek

PARADIGM OF ETHNIC COOPERATION BETWEEN SERB AND ALBANIANS IN
KOSOVO AT THE BEGINNING OF THE XXIST CENTURY 73

Marta M. Vukotić Lazar

KINGDOM OF SERBIA IN THE ITALY WORLD EXHIBITION 1911 97

Гуськова Елена Юрьевна

СЕРБИЯ ПОД САНКЦИЯМИ. КАК ЭТО БЫЛО 133

Dejan R. Dašić, Milijanka C. Ratković, Aleksandar Damnjanović

MEDIA MANIPULATION IN THE FUNCTION OF THE NEW WORLD ORDER 151

Irina J. Deretić TRAGIC HEROISM OF GAVRILO PRINCIP	169
Димитрова Катина З. ПРАВОСЛАВИЕ И НАЦИОНАЛЬНАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ ДЛЯ СЕРБОВ – ПРИМЕР БОСНИИ И ГЕРЦЕГОВИНЫ И КОСОВО	179
Dušan J. Dostanić MECHANISM OR ORGANISM – STATE AND SERBIAN GOLGOTHA	189
Војан Д. Ђокић BOMB ATTACKS IN LIPLJAN AND OTHER FORMS OF TERROR AGAINST SERBS AND OTHER MINORITIES	205
Radomir D. Djordjević CONTINUITY OF SERBIAN TRADITION IN THE CONTEXT OF CONTEMPORARY TIMES	233
Biljana N. Jaredić, Jelena Lj. Minić AMBIGUOUS LOSS IN THE CENTURY BEHIND US	245
Aleksandra M. Kolaković, Dragan V. Trailović SERBIAN GOLGOTHA: HISTORY AND CULTURE OF REMEMBRANCE	263
Zoran M. Lakić REBELLION OF TEACHERS FROM DANILOVGRAD DURING THE AUSTRO-HUNGARIAN OCCUPATION OF MONTENEGRO	283
Mihajlo P. Manić MEDIA, INTERCULTURAL COMMUNICATION AND POSSIBLE INTERCULTURAL CONFLICTS IN THE ANALYSIS OF THE PRINT MEDIA ON KOSOVO AND METOHIA	291
Olivera S. Marković Savić SOCIAL HISTORY OF SUPERANNUATED WAR VETERANS IN SERBIA	307
Любџиша Митровић, Алекса Поповић ПУТИ ГОЛГОФЫ И ЭПОПЕИ СЕРБСКОГО НАРОДА (1915-2015)	331
Radica Nedeljković „FOR THE HOLY CROSS“ – SERBIAN ENTELECHY AND SPIRITUAL STRENGTH OF GOLGOTHA	341

Biljana M. Pavlović, Dragana J. Cicović Sarajlić SERBIAN ART MUSIC DURING THE GREAT WAR AND ITS PRESENCE IN CONTEMPORARY TEACHING OF MUSIC AND HISTORY	359
Jasna Lj. Parlić Božović CREATIVE WORK OF SRETEN ADZIC IN THE TIME AFTER TRAGEDIES TROUGH WHICH HE PASSED	377
Aleksandar M. Petrović SUFFERING OF SERBIAN NATION 1915-2015. YEAR, AND EXIT FROM THE CRISIS OF INDUSTRY IN REANIMATION OF AGRICULTURE	395
Brankica B. Popović MORALITY CRISIS OF THE VITAL INSTITUTIONS OF OUR SOCIETY	411
Biljana T. Prodović Milojković, Bojan T. Prodović CONTRIBUTION TO FILM <i>WHERE THE YELLOW LEMON BLOOMS</i> CULTURE OF REMEMBRANCE TO THE FIRST WORLD WAR	429
Milorad V. Todorović SERBIAN CALVARY AND HEROISM IN THE GREAT WAR	473
Christian V. Costamagna SECURITY IN SERBIA BY THE END OF 1986. FROM KOSOVO CRISIS TO THE THIRD WORLD WAR	489
Milanko D. Čabarkapa EMOTIONS AS THE PSYCHOLOGICAL BASIS OF THE WAR: THE CASE OF ARMED CONFLICT IN THE FORMER YUGOSLAVIA	511
Uroš V. Šuvaković ACADEMICIAN KOSTA TODORVIĆ – SERBIAN MILITARY PHYSICIAN IN FIRST WORLD WAR AND HIS UNDERSTANDING OF SOCIAL FACTORS INFLUENCES TO ILLNESS AND HEALTH OF PEOPLE (CONTRIBUTION TO MEDICAL SOCIOLOGY)	527
Milojica M. Šutović DIMITRIJE TUCOVIĆ: SOCIALDEMOCRACY, WAR AND ALBANIAN QUESTION	541

ПРЕДГОВОР КЊИЗИ III

Књига III Друштвене науке која је пред читаоцима, део је јединственог међународног тематског зборника *Век српске Голгоше (1915–2015)*. У књизи је сабран 31 рад аутора из шест држава: Србије (највише, што је и природно), Русије, Италије, Пољске, Бугарске и Црне Горе.

За разлику од претходне две књиге овог тротомног међународног тематског зборника, које су по критеријуму приређивања знатно хомогеније, будући да су у њима сабрани радови из мањег броја научних дисциплина (књ. I обухвата искључиво радове писане са аспекта историјске науке и посвећене преласку српске војске преко Албаније у Првом светском рату, док књ. II, првенствено, са књижевно-теоријског, књижевно-историјског и лингвистичког аспекта проучава овај херојски чин у светској историји ратовања), у трећој књизи сабрани су радови у којима аутори промишљају о страдањима српског народа кроз једно столеће, почев од преласка преко Албаније 1915/16, па до наших дана. Притом, у овој књизи су објављени текстови који се, мотивисани српским страдалништвом, истраживачки односе према томе, са аспекта различитих наука и њихових дисциплина: филозофије, историје (посебно друштвене историје, савремене историје, али и историје медицине), социологије (посебно социологије рата, маргиналних група, комуникација, културе, медицине, политичке социологије), психологије (посебно психологије рата и психологије траума), политикологије, културе сећања итд. И не само да су аутори српска страдања у XX веку и на самом почетку XXI века посматрали са становишта различитих наука и њихових дисциплина, чиме је ова књига стекла дигнитет мултидисциплинарног приступа као најприхваћенијег у савременој науци, већ су и њихови теоријски дискурси различити. Уредник и приређивач ове књиге није са тим имао проблема, иако би радо полемисао са неким: ако се за неки став пружи ваљана теоријска аргументација, он се не може игнорисати само због тога што је теоријски дискурс другачији. Осим тога, аутори радова припадају различитим генерацијама истраживача, од оних најстаријих, па до оних који су тек на почецима своје научне каријере. То је, свакако, условило и разлику у квалитету радова, али је извесно да су сви који су објављени вредни пажње научне јавности, те их стога излажемо критичком суду.

Урош Шуваковић

PREFACE TO VOL. III

Volume III “Social Sciences” that is in front of the readers is a part of the unique international thematic collection *The Century of Serbian Golgotha (1915-2015)*. The book compiles 31 papers of authors from six states: Serbia (most of them, which is natural), the Russia, Poland, Bulgaria and Montenegro.

Unlike the previous two volumes of this three-volume international thematic collection, which are much more homogeneous regarding the criterion of editing, since they compile papers from fewer numbers of scientific disciplines (vol. I compiles only the papers written from the aspect of historical science and dedicated to the crossing of the Serbian Army over Albania in the First World War, while the vol. II studies primarily this heroic act in the world history of warfare from literary-theoretical, literary-historical and linguistic aspect), this third volume deals with sufferings of the Serbian people throughout one century, starting from the crossing over Albania in 1915/16 and up to nowadays. At that, the papers published in this volume, motivated by Serbian sufferings, have a researchable relationship with them, from the aspect of different sciences and their disciplines: philosophy, history (especially social history, contemporary history, but also history of medicine), sociology (especially sociology of war, marginal groups, communications, culture, medicine, political sociology), psychology (especially psychology of war and psychology of traumas), politicology, culture of recollection, etc. Not only that the authors observed the Serbian sufferings in the 20th and the beginning of the 21st century from aspects of different sciences and their disciplines, by which this book has gained the dignity of a multidisciplinary approach as the most acceptable in the contemporary science, but also their theoretical discourses were different. The editor and publisher of this book had no problem with that, although he would like to polemize with some of them: if an attitude is supported with a proper theoretical argumentation, it cannot be ignored just because the theoretical discourse is different. Besides, the authors belong to different generations of researchers, from the oldest to those that are at the beginning of their scientific careers. Surely, this conditioned the difference in the quality of papers, but it is sure that all the published papers deserve the attention of the scientific community. Therefore, we expose them to critical judgment.

Uroš Šuvaković

ПРОФ. ДР МИЛАНКО Д. ЧАБАРКАПА¹

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ, ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ, ОДЕЉЕЊЕ ЗА ПСИХОЛОГИЈУ

ЕМОЦИЈЕ КАО ПСИХОЛОШКА ПОДЛОГА ЗА ПРОИЗВОДЊУ РАТА: ПРИМЕР ОРУЖАНИХ СУКОБА У БИВШОЈ СФРЈ

АПСТРАКТ: Ратови и оружани сукоби се обично разматрају у контексту друштвено-историјских процеса, економских интереса и политичких амбиција одређених социјалних група и партија, које желе да освоје власт. Ретко се отворено поставља питање социјално-психолошких, а посебно емоционалних фактора, који непосредно детерминишу понашање људи (војника и цивила) у рату, што може значајно да утиче на карактер и исход рата.

Након искуства из Првог и Другог светског рата, сматрало се да је завршено са великим ратовима, да је успостављена равнотежа снага, стабилност и мир у свету, а посебно у Европи и на Балкану. Међутим, ратни догађаји у бившој Југославији и слични сукоби који су се на прелому два века десили у свету, открили су старе геополитичке интересе, повредили старе ране и изазвали нове омразе, страхове и облике агресивности какви се нису могли очекивати. Због тога се све више говори о геополитици емоција и проблемима културног идентитета, као факторима историје који се појављују у процесу глобализације. Чини нам се да такав приступ има основа, јер узима у обзир митове, мржњу, предрасуде, страхове, наде и очекивања, као психолошке факторе који снажно делују на понашање људи, а посебно у грађанским ратовима, као што је то био случај и са ратом на просторима бивше Југославије. За покретање емоција као психолошке подлоге рата, користе се масовни медији и модерна средства комуникације, укључујући и специјалне психолошке операције, тако да се данас

1 milanko.cabarkapa@gmail.com

оправдано може говорити о производњи рата, а не о спонтаном избијању рата. То значи да се рат може посматрати и као нека врста индустрије, чији су главни производи смрт и профит, што представља највећу опасност за човечанство у будућности.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: рат, грађански рат, емоције, геополитика емоција, психолошке операције

За историју се врло често каже да је „учитељица живота“, јер у суштини представља опис и хронологију догађаја који у значајној мери обликују индивидуално и колективно искуство, на коме се васпитавају младе генерације и формира карактер једног народа. Кад је реч о историји српског народа на Балкану у последњих сто година, можемо рећи да је то период који је био препун бурних догађаја и ратних збивања, испуњен великим успонима и падовима, бројним победама и поразима, са променљивом ратном срећом и несрећом. У оквиру тих догађаја, као камене међаше новије српске историје, можемо издвојити три таква крупна догађаја. Један се односи на учешће и страдање Срба у Првом светском рату, нарочито њихово страдање које се означава као „Голгота српског народа“ из 1915. године, када је под притиском непријатеља и услед окупације земље, дошло до повлачења српске војске, чланова Владе и дела народа кроз Албанију. Ратни успеси и страдања српске војске из тог периода могу се упоредити са догађајима епских размера, с обзиром на величину жртава и напоре којима су тада били изложени. Други историјски догађај који је значајно обележио судбину српског народа био је Други светски рат, у коме су Срби поново страдали, како од окупатора тако и због међусобне идеолошке поделе и раскола. Иако постоје различите историјске оцене о том периоду српске и југословенске историје, не треба заборавити бројне херојске подвиге борбе за слободу, као ни бројна страдања Срба мотивисана идеолошким, етничким, верским и другим поделама и предрасудама. Трећи значајан историјски период обухвата догађаје који су се десили на прелому два века, када је дошло до грађанског и етничко-верског рата на просторима бивше Југославије и бомбардовања од стране НАТО алијансе.

Међутим, нама није циљ да у овом раду дајемо јасан и исцрпан преглед историјских догађаја и хронологију страдања Срба у последњих сто година, што је предмет интересовања других стручњака, већ да укажемо на значај социјално-психолошких чинилаца и емоција као психолошке

основе на којој почива мотивација и покретање људи да учествују у рату, са посебним освртом на испољавање мржње и агресивности у грађанским и етничко-верским сукобима, какви су били и сукоби на просторима бивше Југославије.

Историјски посматрано, описивањем ратних збивања и објашњавањем узрока, циљева и карактера рата, најпре су се бавили књижевници и војни теоретичари, потом професионални историчари, политичари, социолози и филозофи. Тек у новије време, мотивима за покретање рата и понашањем људи у рату почињу да се баве психијатри и психолози (Јовићевић, 1981; Чабаркапа, 1996). Показало се да за разумевање и објашњење понашања појединаца и друштвених група, па и целих етничких заједница или народа у рату, није довољно полазити само од ширег друштвено-историјског, економског или политичког контекста, који свакако да значајно одређују узроке и циљеве рата, већ је потребно узимати у обзир и културна, етно-психолошка и индивидуално-психолошка својства и особине појединаца, као и социјално-психолошке карактеристике група којима појединци припадају (Боројевић, 1981; Мојси, 2012). Очито је да се рат може посматрати са различитих позиција, при чему се посебна пажња мора поклонити етно-психолошким и социјално-психолошким аспектима рата, који у савременим комплексним друштвима постају све значајнији. Полазећи од тога, предмет интересовања истраживача све више се преусмерава са друштвено-историјских околности на социјално-психолошке аспекте и карактеристике локалних и грађанских ратова, укључујући и бројне етничке сукобе у савременом свету, у које се може сврстати и рат који је вођен на просторима бивше СФРЈ у периоду 1991–1995. године (Јовановић, 1994; Вићентић, 1993).

За разлику од класичних освајачких ратова који су најчешће имали међународни карактер, грађански ратови и етнички сукоби се углавном воде унутар једне државе. Због тога ови ратови имају посебне социјално-психолошке карактеристике које произлазе из сложених међусобних односа сукобљених страна, специфичних услова, средстава, начина вођења и циљева рата. Са становишта савремене војно-политичке теорије и стратегије ратовања, савремени грађански ратови и етнички сукоби могу се сврстати у категорију „сукоба ниског интензитета”, јер су ограничени по броју учесника, обиму војног ангажовања и интензитету ратовања (Симић, 1982). Али, без обзира на смањен обим војног ангажовања и ограничен интензитет борбених дејстава, грађански ратови и етнички сукоби спадају у најбруталније и најпрљавије облике ратовања од свих врста ратова, тако да ови ратови посебно имају велике и тешке

последнице на психолошком и моралном плану (Петровић и Чабаркапа, 1994). Иако се ови ратови најчешће воде на ограниченом простору и између становника једне државе, не треба занемарити ни чињеницу да се кроз њих врло често преламају политички и економски интереси других земаља и великих сила, тако да није увек јасно одредити у којој мери су за ове ратове одговорни међународни фактори, а у којој мери унутрашње противуречности, предрасуде, ставови, мотиви и емоције сукобљених страна.

Социјално-психолошка основа сваког рата, а посебно грађанских ратова, почива на постојању латентног конфликта, који поред супротстављених интереса између одређених социјалних група укључује и бројне емоције као мотивационе чиниоце за ступање у рат и одређено понашање у рату. У одговарајућим околностима латентни конфликт прелази у манифестни сукоб, нетрпељивост, мржњу, агресивност и ратно насиље. У свим етничким и грађанским ратовима доминантан психолошки и емоционални фактор који карактерише скоро све облике понашања, не само појединаца већ и целих социјалних група, јесте страх од друге стране, који продукује међусобну нетрпељивост, одсуство емпатије, па чак и отворену мржњу и презир сукобљених страна (Петровић, 1992; Јовановић, 1994; Јовићевић, 1981).

Рат који је вођен у бившој СФРЈ у периоду 1991–1995. године, по облику се може окарактерисати као локални рат, док се према карактеру може означити као етничко-верски или грађански сукоб у коме су до изражаја дошле све социјално-психолошке специфичности ове врсте ратова. Према правним и политичким конотацијама, овај рат би се могао оквалификовати и као сепаратистичко-националистички рат, јер је непосредно покренут политичким одлукама и настојањем појединих бивших југословенских република да се одвоје од заједничке државе и конституишу као самосталне националне државе (Јовић, 1992).

Међутим, посматрано шире, узроци оружаних сукоба на просторима бивше Југославије, могу се везивати за бројне факторе, који се могу посматрати као вишезначни и међусобно повезани. Пре свега, на најопштијем геостратешком плану, могло би се говорити о деловању међународних фактора, сложених политичких односа и промена које су се догодиле у свету, а посебно у Европи крајем 80-их и почетком 90-их година. То је у интеракцији са низом унутрашњих фактора историјске, економске, верске, политичке, војне, па чак и културне природе, условило појаву различитих политичких претензија од стране политичких елита у нашој земљи, што је отворило пут за избијање грађанског рата.

Међутим, то још увек није било довољно да се људи који су више деценија живели у истој држави међусобно посвађају, мрзе и потуку на најбруталнији начин (Чабаркапа, 2001). Сложене друштвено-економске околности и бројни фактори политичке и медијско-пропагандне природе, уз појаву негативних емоција – страха, неповерења и мржње, погодиле су „производњи рата“ (Томпсон, 1995), што је на крају и довело до отвореног оружаног сукоба и избијања грађанског рата на просторима бивше СФРЈ. Значајну улогу у свему томе имала је и бивша ЈНА, која се насупрот сепаратистичко-националистичким тежњама владајућих кругова у појединим републикама залагала за очување јединствене државе и постојећег друштвено-политичког система. Са избијањем кризе и оружаног сукоба у Словенији и Хрватској убрзо се показало да ни армија није више била јединствена, тако да ни она није могла бити поуздан гарант мира и стабилности у земљи (Ивановић, 1993; Вићентић, 1993).

Користећи сложене односе и бројна нерешена питања која су била присутна између југословенских народа, ослањајући се на иностране политичке и економске центре моћи, уз вешто смишљену и вођену психолошку пропаганду, дириговани медијски рат и примену диверзантско-терористичких метода из арсенала „специјалног рата“, руководећи политички кругови у бившој СФРЈ, заједно са војним и паравојним формацијама, створили су погодну социјално-психолошку климу за етничке, верске и националне сукобе. Оно што је у том ратном сукобу изненадило већину људи на овим просторима, па чак и многе људе у свету, јесте висок степен неповерења, мржње, агресивности и бруталности, која се према многим дотадашњим анализама није могла очекивати, нити чак замислити. Ратни догађаји који су започели 1991. године, на први поглед избили су нагло и неочекивано. На психолошком плану то је код већине људи у нашој земљи изазвало збуњеност и неразумевање, док је на објективном друштвено-економском и политичком плану разбијање заједничке државе припремано дуго и систематски (Јовић, 1992).

Већина савремених аутора и аналитичара наше новије друштвене стварности сматра да социјалистичка формула националне равноправности у бившој Југославији није почивала на природним, објективним и стабилним основама. Равноправност се углавном гарантовала и одржавала као нека врста националне „уровниловке“ под принудом и притиском од стране партијског и државног апарата. У оном тренутку када је тај надређени контролни и репресивни апарат ослабио, на сцену су ступили латентни национални конфликти, интереси, политичке аспирације и мотиви које заједничка држава није могла да задовољи.

Тако се изгледа још једном у историји потврдило старо правило да „принуда на равноправност”, слично као и Русоова „принуда на слободу”, не испуњавају наде које се у њих полажу. Принуда на друштвено-економску „равноправност” у хетерогеним националним заједницама представљала је основу за принуду у свим другим односима у свери социјалног, политичког и културног живота, што се показало као неприхватљиво. Захваљујући таквој врсти принуде која је била присутна у југословенској заједници, као и тренутним политичким интересима и подстицајима са стране, понашање појединих националних лидера и политичких елита могло се усмеравати у правцу буђења негативних емоција, нетрпељивости и развијања мржње, што је представљало психолошку основу за формирање и испољавање непријатељског става и конфликтног односа, чиме су припадници супротстављених страна покренути на прихватање рата као средства за решавање тог конфликта – по оној народној изреци: ако нешто не може милом, може силом! Искуство на примеру југословенског грађанско-етничког сукоба управо је показало да се то најлакше може постићи у хетерогеним националним заједницама, где између постојећих друштвених група или етничких заједница постоје латентни друштвени конфликти, које актуелна политика може да активира и искористи за своје циљеве у погодним друштвено-историјским околностима.

У овом рату, као и у свим другим грађанским ратовима, кривица за изазивање сукоба обично се пребацивала са једне на другу страну, што говори о нејасности критеријума за моралну и политичку одговорност. Главна психолошка карактеристика оваквих ратних сукоба огледа се у чињеници што се према супротној страни испољава највиши степен неповерења, мржње и деструктивности, док се према својој етничкој групи или нацији испољава висок степен солидарности, поверења и подршке. Пошто се у грађанским и етничким сукобима углавном ради о измешаним или веома блиским социјалним групама, јер живе у истој држави, постоји склоност да се узроци мржње и насталог сукоба објашњавају непомирљивошћу политичких вођа, или особинама личности самих лидера који предводе сукобљене стране. Дубља социјално-психолошка анализа показује да су таква објашњења обично погрешна или једнострана, иако се значај ратнички настројених вођа не може занемарити. Позната је чињеница да је улога вође већа што је систем политичких односа ауторитарнији, јер су могућности контроле, манипулације и инструментализације понашања појединаца и социјалних група много веће (Рот, 1983; Милграм, 1974).

Поред тога, истраживачима на подручју социјалне психологије позната је чињеница да се између одређених националних заједница, код којих постоје мале културне разлике, у одређеним историјским околностима могу појавити тенденције ка међусобном удаљавању и повећању социјалне дистанце. У основи такве тежње лежи стах од губљења сопственог идентитета, што је обично праћено високим степеном међусобне нетолеранције и мржње. То је познато као феномен „малих разлика” који се испољава кроз тенденцију повећања тих разлика, када између одређених социјалних група постоји егзистенцијална и културна интерференција, што изазива помешана осећања која ометају рационалан однос према стварности, тако да се јасно не препознају границе индивидуалног и колективног идентитета (Стор, 1989). У таквој ситуацији постоји тежња за повећањем разлика, како би се што јасније артикулисао посебан политички и економски интерес, а самим тим ојачао или учврстио и сопствени културни идентитет. Феномен „малих разлика” се обично испољава код људи који се међусобно добро познају, који су у етничком или културном погледу веома слични, који живе измешано, или живе једни поред других. У таквим ситуацијама здрав разум би очекивао да међу њима постоји више праштања, толеранције, узајамног разумевања и поштовања, али историја етничких сукоба и грађанских ратова показује управо супротно.

У основи феномена „малих разлика” поред страха од губљења сопственог идентитета значајну улогу има и осећање зависти, које такође може да представља један од важних психолошких генератора мржње и нетрпељивости међу појединцима и етничким групама. Још су веома давно стари источњачки филозофи упозоравали да се сваки облик мржње код људи може искоренити осим онај који потиче из зависти. Завист и на њој утемељена мржња могу бити праћени индивидуалним и колективним осећањем кривице, што указује да на несвесном нивоу потичу из психолошког комплекса инфериорности, који делује као генератор неуротичне мотивације за конфликтно понашање и испољавање негативних емоција, као што су страх, мржња, агресија и деструкција.

Када је реч о оружаним сукобима у бившој СФРЈ, поред поменутих карактеристика грађанских ратова, које само делимично могу објаснити испољену нерационалну мржњу и деструктивност, може се навести још читав низ социјално-психолошких фактора који су утицали на карактер овог рата. Као један од значајних фактора свакако је био и ауторитарни систем друштвених односа који је постојао у југословенском друштву.

Познато је да у ауторитарним и тоталитарним друштвима сваки појединац мора да се подчињава захтевима ауторитета или групе која је на власти. У кризним друштвеним ситуацијама и ратним околностима појачава се тоталитарни дух, тако да се лакше формирају фанатизоване групе које следе политичког, верског или идеолошког вођу. Ове групе и појединци спремни су да за остварење тражених циљева испољавају висок степен агресивности и деструкције, све до најтежих злочина. За такве групе обично се регрутују појединци који се у нормалним животним околностима налазе на маргини друштвеног живота, или су у свом животу и раду били осујећени у задовољавању неких важних психолошких и социјалних потреба, као што су потреба за љубављу и припадањем, за поштовањем, за друштвеним угледом, престижом, моћи и слично. Овакве нереализоване потребе могу се појавити не само код појединаца и мањих социјалних група већ и код ширих друштвених заједница, па чак и код целих етничких група, услед њихове друштвено-историјске инфериорности и политичке осујећености.

Међутим, нису само личне или групне фрустрације, негативне емоције, себични мотиви, ауторитарне вође и фанатизоване групе једини покретачи мржње и агресивности у грађанском рату. Као посебна група психолошких фактора, одговорна за појаву мржње и нетрпељивости у овим ратовима могу се навести и когнитивни фактори од којих су најважнија два – памћење искуства и на томе заснована визија будућности. Непријатна и трауматична историјска искуства дуго се памте на свесном и несвесном нивоу, тако да делују као психолошки „комплекс” из кога може да се генерише потреба за осветом и неуротична мржња. Овде је најчешће реч о феномену који се у психолошкој и психијатријској литератури означава као „трансгенерацијско преношење трауматског искуства” (Петровић и Чабаркапа, 1992; Петровић, 1992). Памћење и преношење трауматског искуства кроз историјско наслеђе, усмену традицију и уметност, кроз културу негативног сећања, битна је одлика народа на југословенским просторима. Значај памћења непријатне прошлости и заноса визијом нејасне будућности за нереално понашање у садашњости, најбоље је изразио наш познати књижевник Иво Андрић, који у својој књизи *Знакови ѿред љуша* на једном месту каже: „Живети ма и делимично у прошлости, или у далекој будућности опасно је и нездраво. То значи тровати тренутак у коме живимо, поткрадати свој садашњи живот, не спашавајући ништа од прошлости и не радећи ништа за будућност. Главнином срца и разума човек треба да је увек и цео у садашњем тренутку, у једином правом и једином могућем свом животу”

(Андрић, 2011). Ову Андрићеву мисао о тешкоћама живота у садашњем времену, због тога што постоји психолошко оптерећење непријатним искуством из прошлости, као и на тој основи нереално засноване визије далеке будућности, најбоље потврђује историјско искуство народа на нашим просторима.

Ако изворе патолошке мржње и повећане агресивности код људи у грађанском рату посматрамо са психодинамског становишта, онда се могу препознати и одређени несвесни психолошки комплекси, од којих је најважнији комплекс инфериорности. Када се код појединца, групе или народа активира овај комплекс, долази до манифестовања осећања угрожености које се може испољити на два нивоа – физичком и менталном. Када је у питању физичка угроженост која потиче од објективних извора опасности, тј. када постоји претња физичком опстанку јединке или народа, онда се као доминантно осећање појављује страх. На такву угроженост и осећање страха нужно се реагује одбраном која подразумева борбу и нападање, или се примењује стратегија повлачења и избегавања опасности. Сличан механизам се активира и када је у питању ментална угроженост, само је овде опасност симболичке природе, јер се јавља као последица пројектованих субјективних слабости и несвесног осећања инфериорности, што за последицу има појаву стања анксиозности. Лична или колективна инфериорност, незадовољство, фрустрације и трауме из прошлости „хране” ментално-емоционалном енергијом сва друга негативна осећања и мотиве који покрећу људе на нерационалне акције и агресивно понашање. Према схватањима познатог психолога Адлера и других психоаналитички оријентисаних психолога, позната је чињеница да инфериорна и завидна особа врло често тражи објективног кривца за своје стање и свој неповољан положај и обично га проналази у непосредној близини, нпр. у брачном партнеру, родбини, пријатељима, или другим етничким групама (Адлер, 2012).

Аналогно индивидуалној инфериорности могло би се говорити и о колективној инфериорности и зависти. Често се услед историјских разлога код одређених националних или социјалних група акумулира незадовољство које може да „провали” из потиснутих сфера и да у погодном тренутку буде усмерено са неочекиваном окрутношћу према фиксираним кривцу. Таква нагла провала емоција и мржње обично је праћена страстима, хистеричним, опсесивним и параноидним реаговањем, које додатно појачава и проширује размере мржње и агресивности. У таквој ситуацији, „кривац” према коме је усмерена мржња обично се одлучује да узврати „ударац”, јер бива подстакнут искуством материјализоване

мржње. Тако се улази у зачарани круг нерационалне освете и међусобног „намиравања дугова”, што у етничким сукобима и грађанским ратовима често доводи до екстремне деструктивности и злочина.

Кад је реч о узроцима и карактеру грађанског рата на просторима бивше Југославије, поред узимања у обзир објективних друштвених околности на међународном и унутрашњем плану, морају се узимати у обзир и одређени социјално-психолошки и етно-психолошки комплекси који су културно-историјски условљени. Ови комплекси представљају значајне психолошке детерминанте индивидуалног и колективног понашања, а посебно се испољавају у кризним и ратним временима. Тако би се, на пример, код Хрвата могло говорити о некој врсти психолошког комплекса „историјске инфериорности”, који потиче из зависти према Србима на њиховим слободарским традицијама, борбеном духу и историјским државотворним дометима, што сами Хрвати нису могли остварити због њихове хиљадугодишње подређености и чежње за независном и самосталном државом. Истовремено, код Хрвата се може запазити и деловање комплекса „културне супериорности” у односу на Србе, због њиховог мишљења и осећања да они припадају напреднијем западном културном кругу, док за Србе верују да припадају назаднијем „бизанту”. Наравно, да ни једно ни друго није сасвим и објективно тачно, али ови митови и комплекси делују као снажан психолошки фактор несвесне мотивације за непријатељско и агресивно понашање према противничкој страни у кризним и ратним временима.

Слично томе, у етно-психолошком смислу, код Срба би се могло говорити о комплексу „историјске и војничке величине”, који произлази из мита и веровања о „небеском народу” који се жртвовао на Косову за „одбрану Европе од варвара”, али и касније борећи се у бројним ратовима за своју слободу и слободу „јужнословенске браће”, инвестирајући превише људских и материјалних жртава за заједничку државу. Када се та заједничка држава почела распадати на прелому два века, код неких Срба се испољио још један комплекс који бисмо могли означити као „комплекс неузвраћене љубави”, који се испољио кроз потребу да их други признају и воле због њихових заслуга за заједничку државу, али када се то није десило, јавила се и потреба за осветом, јер су се осетили изданим и превареним. Заправо, реч је о комплексу неоправдане и наглашене индивидуалне и колективне нарцисоидности, који се више темељи на митовима и легендама него на објективној стварности, али из кога је могла да се генерише несвесна мотивација за нека нерационална понашања у последњем грађанско-етничком рату на просторима бивше СФРЈ.

Код осталих мањих народа на југословенским просторима – Словенаца, Македонаца, Црногораца и Муслимана, могло би се говорити о „комплексу утапања” и проблемима са националним, верским и културним идентитетом, што је на таласу буђења етноцентризма у ново-насталим историјским околностима условило потребу за сепаратизмом и самоидентификацијом. Мали народи обично имају стрепњу и страх да се не изгубе и утопе у токовима историјских процеса, или у оквиру бројнијих националних заједница, нарочито у ратним временима када се захтева сврставање на неку од сукобљених страна, па им се чини да је најбоље решење остати по страни и из тога извући неку корист. На психолошком плану то се може препознати као рефлекс малог и уплашеног друштва које мисли да ће лакше опстати ако се стави под нечију заштиту и побегне од оних који се међусобно свађају и ратују.

О природи и пореклу наведених етно-психолошких комплекса могло би се још детаљније говорити у оквиру посебне дубинско-психолошке анализе, али на овом месту имали смо за циљ само да истакнемо њихов значај за понашање људи и одређених социјалних група током грађанског рата у бившој Југославији.

Наравно да се објективни друштвено-историјски услови, политичке и економске прилике у бившој Југославији могу сматрати главним узроцима кризе и рата, али су и претходно поменути социјално-психолошки фактори и комплекси утицали на стање сталне стрепње и политичке напетости, из које се изродило незадовољство, насиље и рат. Међутим, ти латентни конфликти засновани на унутрашњим противуречностима, а пре свега на етничким и верским разликама, држани су под контролом само помоћу надређеног ауторитета и надређених центара моћи, како у Краљевини Југославији, тако и у бившој СФРЈ. Кад су ти надређени ауторитети и центри моћи били отклоњени, стање друштвене напетости међу етничким заједницама је експлодирало у ратни сукоб. Потврду за то, између осталог, налазимо и у речима канадског генерала Луиса Мекензија (команданта снага УН у Босни) који је 24. новембра 1992. године, пред Одбором за безбедност у Сенату Канаде изјавио:

„То није ни агресија ни класичан грађански рат. Ти људи су се једноставно усијали у експрес лонцу титоизма, уз оптерећења своје прошлости. Њих је немогуће разликовати – Муслимани, Срби и Хрвати чак изгледају исто и говоре исто.”²

2 Duga, br. 442, januar 1993. g.

Ако, на крају, са психолошког аспекта посматрамо карактеристике грађанског или етничко-верског рата који је вођен на просторима бивше СФРЈ, можемо закључити да су емоције страха, егоизма, зависти, мржње и освете, као и одређени етно-психолошки комплекси и предрасуде, били значајни психолошки генератори мотивације за рат и неочекивану агресивност и бруталност која се испољила у том рату. Коришћење и деловање психолошких, а посебно емоционалних механизма, као основе и „алата за производњу рата”, било је присутно на различитим нивоима, почев од понашања појединаца, преко одређених војних и паравојних формација, вешто вођене медијске пропаганде и политичке манипулације, па све до нивоа политичких одлука и деловања политичких актера, са циљем да се активирају одређени етно-психолошки комплекси, ископају старе историјске ране и трауме, уз тежњу за поравнањем и наплатом старих историјских рачуна и дугова. Цео тај комплекс емоција као „психолошки арсенал оружја” био је искоришћен за избијање и вођење рата, са коначним циљем да се уз додатну помоћ страног мешања разбије заједничка држава и омогући стварање објективних услова за економски успон и афирмацију нових или репозиционирање старих националних политичких елита, којима је била потребна моћ и власт за успостављање нових политичких и друштвених односа (Томпсон, 1995; Старчевић, 1991; Тодоровић и Вилић, 1993).

Наведени социјално-психолошки и емоционални чиниоци, уз још неке друге објективне и субјективне факторе, били су довољни да се латентно незадовољство, нетрпељивост и мржња међу етничким заједницама претворе у отворени рат и насиље „свих против свих”. Требало је само отклонити контролне механизме који су успостављали одређену друштвену, политичку и психолошку равнотежу, што је веома успешно учинила светска и домаћа политичка бирократија. Последице оружаних сукоба и грађанског рата у бившој Југославији су катастрофалне, јер се распала једна релативно велика државна заједница, народи на њеним просторима су међусобно посвађани и политички подељени за дуг период времена, уништена је једна моћна армија, а велики број људи је страдао и осиромашео. Све то показује да су размере мржње, деструктивности а самим тим и последице овог рата биле огромне, тако да се може говорити о хуманитарној и националној катастрофи која се већ одразила, или ће се посебно негативно одразити, на моралне вредности и ментално здравље будућих генерација.

У том друштвено-историјском процесу и социјалном инжењерингу, спроведеном од стране домаћих и иностраних политичких елита,

највеће територијалне, материјалне и политичке губитке имали су Срби као народ, понављајући тако судбину и историју од пре сто година, тако да се оправдано може говорити о „веку српске Голготе”. Разлика је само у томе што су Срби из тзв. Великог рата изашли са стварањем велике државе – Краљевине Југославије, уз велики оптимизам, патриотизам, очекивања, надања, занос, славу и светска признања. Међутим, данас после 100 година, након грађанско-етничких сукоба 1991–1995. године, и не-„милосрдног” бомбардовања током 1999. године од стране НАТО-пакта, Срби су се као народ нашли у ситуацији да буду осиромашени, ослабљени, дезинтегрисани, уплашени, дезоријентисани, понижени и увређени, са државом која је територијално постепено постајала све мања, економски слабија и демографски све празнија. Када све то имамо у виду, чини нам се да је оправдано поставити питање – има ли спаса и наде за нова национална и духовна прегнућа и опоравак Срба и српске државе? Можда као одговор за утеху могу бити оне чувене Пашићеве речи, изречене пре сто година на Косову, пред повлачење српске војске кроз Албанију: – Спаса нам нема, али пропасти нећемо! Суочени са најновијим страдањима и изазовима на почеку XXI века, за даљу нашу судбину, опстанак и развој, морамо потражити ослонац пре свега у моралној, духовној и интелектуалној обнови и препороду, а затим у економској и политичкој стабилности, уз спремност на акцију и прегалаштво, онако како је то Његош изразио у стиховима: *Ко се њоји хвања се за њјену, над љавом се нагодају руке..., Нада нема љраво ни у која, до у Боја и у своје руке...*

У савременом глобализованом свету, где се све очигледније испољавају закони тржишта и профита, праћени механизмима силе и принуде, Срби осим старих ратничких вештина и уздања у Божју помоћ, морају научити и неке друге модерне вештине и знања, уздајући се, пре свега, у „своје руке” и искрене пријатеље, држећи се духовне вертикале и моралних принципа правде и права, што је одувек била основа за морално и политичко деловање Срба као народа. Ако за ових последњих сто година Срби нису сачували и проширили своју државу онако како су желели, ипак су успели сачувати своје духовне, интелектуалне и моралне узоре и изворе, али прети опасност да се и они замуће, отму, или униште. То ни по коју цену не смемо дозволити, јер нас онда заиста, за следећих сто или још мање година, дефинитивно више неће бити. И овде би се могли послужити Његошевим стиховима као поуком за будућност, када на једном месту у свом *Горском вијенцу* каже – *Одбрана је с живојом скойчан!* Ако желимо да живимо и опстанемо у глобализованом свету,

наша одбрана мора бити вишедимензионална, ослањајући се не само на јаку војну силу и одговорну државну управу него и на коришћење модерних знања, уз чврсту духовну и моралну постојаност, са вером да се са пријатељима у свету може успешно сарађивати, а када затреба непријатеље побеђивати, онако како су веровали и наши преци пре сто година. Таква одбрана не подразумева супротстављање свету и изолацију од света, већ активно тражење и заступање права на слободу и једнаке шансе за миран и слободан развој друштва, у чему снажно могу помоћи позитивне емоције које треба развијати и неговати. За опстанак нису довољна само модерна знања, него и одговарајуће васпитање (емоције, ставови и вредности) генерација које долазе. Патриотизам, слободарске традиције и човекољубље су дубоко укорењене моралне вредности српског народа, којима су се одликовали наши преци од пре сто година и раније, а то је залог нашег опстанка и у будућности.

ЛИТЕРАТУРА

1. Адлер, А. (2012). *Познавање човека*. Београд: Дерета.
2. Андрић, И. (2011). *Знакови њоред њуша*. Београд: Сезам Бук.
3. Боројевић, Б. (1981). *Људи у рају*. Загреб: Глобус.
4. Вићентић, З. (1993). *Искуство и пракса из рата у Југославији 91/92. године*. *Нови Гласник*, 3. Београд: Војноиздавачки и новински центар.
5. Ивановић, Д. (1993). *Блокада ЈНА у Хрватској*. *Нови Гласник*. Београд: Војноиздавачки и новински центар.
6. Јовановић, А. (1994). *Рај Срда и Хрвајша 1991. године*. Београд: Политика – издавачка делатност.
7. Јовић, Б. (1992). *Комадање Југославије*. Београд: Политика.
8. Јовићевић, М. (1981). *Психички стрес у рају*. Београд: Војноиздавачки завод.
9. Марковић, М. (1992). *Морална питања одбране земље у савременим ратовима*. *Војноолићички информатор*, 1.
10. Милграм, С. (1974). *Послушност ауторитету*. Београд: Нолит.
11. Мојси, Д. (2012). *Геоефика емоција*. Београд: Клио.
12. Оцокољић, С. (1991). *Стратегија суперсила на рају 21. века*. Београд: Војноиздавачки и новински центар.
13. Петровић, Б. (1992). *Најбруталнији облици физичког и психичког злостављања*. *Војноолићички Информатор*, 5: 133–142.

14. Петровић, Б. (1992). Рат и психотрауматизам војника. *Војноолићички Информатор*, 3: 101–116.
15. Петровић, Б., Чабаркапа, М. (1994). Стресогене реакције војника који су учествовали у оружаним сукобима у грађанском рату у Југославији. *Зборник радова*, Саветовање лекара санитетске службе ВРС, Јахорина, 14–17. април.
16. Рот, Н. (1983). *Основи социјалне психологије*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
17. Симић, М. (1982). Најзначајнија обележја ратова и других облика употребе оружане силе после 2. светског рата. *Зборник радова*, Београд: Висока Војнополитичка школа ЈНА.
18. Старчевић, М. (1991). *Рејресалије у оружаном сукобу*. Београд: Војноиздавачки и новински центар.
19. Стор, Е. (1989). *Људска агресивносћ*. Београд: Нолит.
20. Тодоровић, Б., Вилић, Д. (1993). Одбрана отаџбине и издаја. *Нови гласник*, 1-3. Београд: ВИНЦ.
21. Томпсон, М. (1995). *Производња раја*. Београд: Медија центар – Радио Б92.
22. Чабаркапа, М. (2001). Психолошке карактеристике *берсерк* синдрома код учесника рата. *Зборник радова*, Трећи конгрес ратне медицине, Бања Лука, 23–27 мај.

MILANKO ČABARKAPA

EMOTIONS AS THE PSYCHOLOGICAL BASIS OF THE WAR: THE CASE
OF ARMED CONFLICT IN THE FORMER YUGOSLAVIA

Summary

Wars and armed conflicts are usually considered in the context of socio-historical process, economic interests or political ambitions of certain social groups and parties who wish to seize power. Rarely openly are questioned the social-psychological, particularly emotional factors, which directly determine the behavior of people (soldiers and civilians) in the war, which may significantly affect the nature and outcome of the war.

After the experience of the 1st and 2nd world war, it was considered that the great wars period has ended and the balance of power, stability and peace in the world was established, especially in Europe and in the Balkans. However, the war in the former Yugoslavia and similar conflicts that occurred in the world, revealed the old geo-political interests, hurt old wounds and caused new hatred, fears and the forms of aggression that could not be expected. That is the reason why more and more is spoken about geo-politics of emotions and issues of cultural identity, as well as factors of history that emerged in the process of globalization.

It seems that this approach has ground, because it takes into account the myths, hatred, prejudices, fears, hopes and expectations, as well as the psychological factors that strongly affect people's behavior, particularly in civil wars, as it was in the case of the former Yugoslavian war. To trigger emotions as the basis of psychological warfare, the mass media are used and modern means of communication, including special psychological operations, so that nowadays it could rather be spoken about the production of war, then the spontaneous outbreak of war. This means that the war is transformed into a form of industry, whose main products are death and profit, which represents a major threat in the future.

KEYWORDS: war, civil war, emotions, geo-strategy of emotions, psychological operations.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

316.75(497.11)"18/19"(082)
371(497.11)"18/19"(082)
94(=163.41)(497.115)"1915/2016"(082)

ВЕК српске Голготе (1915-2015) : I-III : (тематски зборник међународног значаја). 3, Друштвене науке / [главни уредник Урош Шуваковић ; уредио и приредио књигу III Друштвене науке Урош Шуваковић]. - Косовска Митровица : Филозофски факултет Универзитета у Приштини, 2016 (Краљево : Mak-di). - XII, 560 стр. ; 24 cm

„Овај зборник је резултат рада на научноистраживачком пројекту III 47023 „Косово и Метохија између националног идентитета и евроинтеграција ...“

--> колофон. - Радови на срп. , енгл. и рус. језику.
- Тираж 300. - Стр. XI-XII: Предговор књизи III / Урош Шуваковић = Preface to Vol. III / Uroš Šuvaković.
- Напомене и библиографске референце уз радове.
- Библиографија уз сваки рад. - Sommaires ; Резюме.

ISBN 978-86-6349-067-3
ISBN 978-86-6349-068-0 (низ)

a) Култура сећања - Србија - 19в-20в - Зборници
b) Срби - Косово и Метохија - 1915-2015 - Зборници
COBISS.SR-ID 226206220